

DIBUSZ LÁSZLÓ

BALATONFÜRED MECÉNÁSA

Peremartoni Nagy Sándor 1883-1978

Mementó...emlékezzünk megint. Olyan emberre emlékezzünk, aki nem sok méltatást kapott a halála utáni években. Ezt a csöndet a Helytörténeti Egyesület törte meg 1998-ban –, halálának 20. évfordulóján sírjánál elhangzó beszéddel, az egyesületi tagok visszaemlékezéseivel, a füredi sajtóban megjelenő írással ...

Körülbelül egy évvel ezelőtt, Zatkalik András, a Balatonfüredi Napló főszerkesztője felkért; írjak egy 20-25 soros megemlékezést P. Nagy Sándorról, no nem az öregről, hanem azonos nevű fiáról. Persze már ő is túljutott a 80-on és biztosan sok mindent írhattam volna róla, ami Füreddel kapcsolatos. Egyébként is egyesületünk aktív tagja; először gondolkodási időt kért, majd azzal utasította el kérésemet; - Nem vagyok én itt senki Füreden, inkább írjatok az Édesapámról, ő valóban sokat tett Füredért... Íme eljött az ígéret teljesítésének órája!

Az igazán hosszú életet megélt embereknek nemcsak matematikai okokból több az elszámolnivalójuk életükkel, mint a sisteregve eléggő rövid életű zseniknek, de - tapasztalatom szerint - mélyebben is hatnak rájuk korszakok-korok-érák változásai. Főleg olyanoknak, mint Peremartoni Nagy Sándor, akinek élete majdnem két évszázadot ível át...

Peremartoni Nagy Sándor Temesváron született, 1883. március 11-én. Édesanyja a szépen csengő nevű Egerváry Flóra volt. Elemi, valamint középiskoláit szülővárosában végezte el, majd az ország másik végében, a híres selmecebányai akadémián kezdte meg erdőmérnöki tanulmányait. Ezután Budapesten és Berlinben megszerezte a kereskedelmi akadémia oklevelét, majd még tovább Berlinben maradván, az ottani Tischlerschule elvégzésével Magyarország első faipari mérnökét tisztelhetjük benne.

Sokoldalú tanulmányai után munkás élete is változatosan, fordulatokban gazdagon alakult.

A Franz Krause berlini világcégnél faipari és fa-kereskedelmi tisztviselő; gyakori felváltással négy éven át - 1906-1910 között - Oroszországban erdő-

kitermeléseknél tevékenykedett. Közben német tengerparti fűrészüzemekben export-import munkákat bízta rá.

1910-12 között a budapesti Kendeffy K. fakitermelő cégnél lett cégvezető. Cégük - többek között - a Retyezáton, Petrozsényban és Romániában erdő-kitermeléseket végzett. A kivágott fát tengeri úton

szállították a földközi-tengeri országokba, Olaszországba, Franciaországba.

1913-ban Nagy és Kéký néven saját fa-szerszám- és bútorgyártást alapított Óbudán. Ez az üzem '19-ig működött. Közben három éven át az első világháborúban orosz- és szerb frontokon harcolt, több kitüntetésben részesült és tartalékos tüzérfőhadnagyként szerelt le. 1917-19 között a Magyar Szent Korona Országainak Fa-értékesítő Hivatalában, mint szakértő főtisztviselőt alkalmazták. Fő feladatuk volt a háborút viselő ország faellátásának biztosítása.

1919-ben, a tanácsköztársaság Termelési Népbiztossága kinevezte termelési biztosnak a veszprémi Faipari Rt.-hez. Ez-

után tíz éven át vezérigazgatója lett ennek a cégnek. Ezen idő alatt indultak be vállalatuk leány-cégei, így fűrészüzemek épültek Veszprémben, Szombathelyen, Kaposváron, Kisbárcapátiban és Tölöspusztán, gőzfavágó Budapesten, ugyanott, valamint Bécsben árúraktárak létesültek. Igazgatósága alatt felvirágzott a - mai Balaton Bútorgyár helyén működő - vállalat; ebben a korszakban kezdték a bútorok, balatoni csónakok, vitorlás hajók gyártását is.

Továbbiakban a két világháború között jelentős országos és közép-európai feladatokat kapott, ezen kívül harminc éven át szakmájában hites szakértő-

A Magyar Sport Érem I. osztálya kitüntetés (1943)

ként is tevékenykedett a budapesti és veszprémi törvényszéken. Utolsó és számára kedves munkája az volt, amikor a háború alatt ügyvezető igazgatója lett a Magyar Fa Rt.-nek, amely fő feladatának tekintette a visszakerült erdélyi részek erdő-kitermelésének, faipari feldolgozásának és jó hozammal történő exportálásának ellenőrzését, így ennek révén segíthették a térség gazdagodását. A háború befejezésével szakmai munkája megszűnt.

Idézni kell "Életutam fontosabb állomásai." című kéziratának nagyon fájdalmas mondatát: - Felszabadulás után többször jelentkeztem munkát kérve, de már akkor magas koromra való hivatkozással elutasítottak. Ezért nincs nyugdíjam(!)¹

Eddig a szoros életrajzi adatok. Számunkra ennél fontosabbak Peremartoni Nagy Sándor tudatos Füred-építő tevékenységének állomásai. Mielőtt ezek részletezésébe belekezdünk, szeretnék egy elméleti kitérőt tenni. Megismerve az életrajz további állomásait, úgy érzem meg kell fogalmazzam azokat a gondolatait, amelyek az átlagos fürdőhellyé sivarosodó, valaha szebb napokat megélt Füred-fürdőt elindíthatják a kilábalás útján. Peremartoni Nagy Sándor négy koncepciót dolgozott ki, amelyek a fenti célt szolgálhatják: 1. A vitorlás-sport hozzáférhetőségének kiterjesztésével kihasználni a hatalmas vízfelületet. 2. Neves művészek ide-csalogatásával, esetleg letelepítésével a művészetek otthonává fejleszteni a települést. 3. A táj szépségét, az egyedüli tihanyi panorámát a cél érdekében jobban kihasználni. 4. A gyógyító tevékenységet a Benedek-rend által működtetett gyógy-szanatórium tevékenységében biztosítva látta. Mindezek, társulva mérnöki

tisztánlátásával, mecénási hajlamával valóban Balatonfüred történetének jelentős személyiségévé avatják Peremartoni Nagy Sándort.

Balatonfüred fejlődése érdekében kifejtett tevékenysége, kezdeményezései, javaslatai, írásai, öszszefoglalói, visszaemlékezései 1920-tól haláláig - tehát közel 60 éven át - megőrződtek, főképp a balatonfüredi Helytörténeti Gyűjteményben érhetők utól, de fia - a most már szintén 80 éves - ifjabb P. Nagy Sándor is sok eredeti dokumentum birtokosa.

Huszonöt éve bekövetkezett halála, igen magas megélt kora miatt sajnos nagyon kicsi azok köre, akik személyes emlékekkel rendelkeznek róla; őket felkértük, küldjék el visszaemlékezéseiket. Váratlanul sokan fogadták el a megszólítást, köztük talánunk olyanokat, akik már a 90-en túli éveiket élik. A tőlük megkapott anyagok - néhány kényeszerű rövidítéssel és a téves adatok javításával - színesítik a Peremartoni Nagy Sándorról kialakított képet.

Szerencsére grafomán ember volt. Ugyanakkor nagy értéknek tekinthető pontossága, rendszerező képessége. Mindent megőrzött, mindent dokumentált. Ez megkönnyíti az életrajzíró dolgát.

1920-ban a Balatonhoz közel kisebb birtokot vásárolt - a Mai Deák Ferenc-utca végében, - azon nyaralót épített, amely később, a háború után végleges lakóháza lett. Már első cselekedetével letette a garast; az addig 600 m. hosszú sétány - a sanatórium kerítése vonalában - mocsaras öbölbe torkollott. Azon a területen töltést építtetett, így 1924-25-ben - saját költségén - 300 méterrel meghosszabbította a parti sétányt. 1925-ben megalapította a BYC (Balatoni Yacht Klub) balatonfüredi osztályát, ezzel lehetővé tette a vitorlássport elterjedését a Balatonon; - lásd. koncepcióinak első tétele! - ezzel együtt megépítette az első klubházat és azt is a községnek ajándékozta.²

1926-ban megalapította, majd később elnöke lett a Balatoni Művészkolónia Egyesületnek, amely a közismert művészek - kimondva, kimondatlanul - letelepítését szolgálta. Ehhez saját házában is műtermet, lakhatási lehetőséget biztosított, ugyanakkor a nagyobb villák tulajdonosait is felkérte a művészek befogadására. A Balatoni Szövetség megépülő üdülőházában - a későbbi Arany Csillag hotelben - is három örökös vendégszobát biztosított a művészkolónia számára.³

Szintén koncepciójának része volt a Balatonpart minél jobb kihasználása kelet felé, ehhez; kezdeményezésére megépült az addig földút - mai Deák F. utca - szilárd burkolata. Ezzel valóra vált, hogy a vonaton érkező vendégek, - legyenek azok napi für-

dövendégek, szálló, vagy gyógyulni vágyók - a lehető legrövidebb úton ériék el a Balatont! Elképzelései közé tarozott a vasút balatoni oldalán épült arácsi állomás helyzetét kihasználva - azt a Balatonfüred-fürdő vasútállomásának rangjára emelni... Ebbe a gondolatkörbe beletartozott az is, hogy Füred-fürdő több, mint egyszerű balatoni fürdőhely, az maga a továbbélő patina és amelynek múltjában, jelenében és jövőjében is érdemes "megfürödni"! Peremartoni Nagy Sándor véleménye szerint, ennek megvalósulása előbbre hozhatta a két település - Balatonfüred és Arács- egyesítést is.⁴⁻⁵

Megalapította a "Flóra" kertészetet - édesanyja iránti tiszteletből ezt a nevet adta - és ezzel lehetővé tette a füredi villa- és kerttulajdonosok számára, facsemeték és dísznövények helyi beszerzését. A kertészet vezetésével Ágoston Péter kertészt bízta meg. A kertészet - és az addigra már megöregedett és meghajlott Ágoston Péter bácsi - a 60-as években még létezett...

Magyaros csárdát építtetett a mai Deák Ferenc utcában, amely "Liliom vendéglő" néven felkapott szórakozóhellyé vált. Magyaros ételek, balatoni halak várták a vendégeket, valamint pincéjében tárolt - főképp balatonfelvidéki - borok. Az is volt a nem titkolt vágya, hogy a táj borait az ide látogatók előtt ismertté tegye.

Balatoni Figyelő címmel helyi újságot indított - 1931-ben, - amelynek szerkesztője és egyben kiadója is volt. Az újságot ingyen juttatta el az olvasókhoz, bár a mindössze négy oldalas lap fele rek-

lámokból állt, csak három szám jelent meg belőle. Feltehetően így sem fizetődött ki.

Ahogy ideje bírta; részt vett a település közéletében, a Balatoni Szövetség, a balatonfüredi Gyógyhelyi Bizottság és a Balatoni Intézőbizottság tevékenységében. A Gyógyhelyi Bizottság elnöke dr. Schmidt Ferenc volt, aki negyven éven át vezette a füredi szívszanatóriumot.

A gazdasági válságot követően, mikor megvált a Veszprémi Faipartól, állandó jelleggel Füredre települt; mérnöki és parcellázási irodát nyitott Balatonfüreden, hogy a villa- és nyaralóépítők számára telek-kialakítással segítse azok birtokhoz jutását. Főleg a Csopak felé eső partszakasz parcellázását végezték el; ez a terület lett volna az ő elképzelése és elnevezése szerint a "Balatongyöngye".⁶

A harmincas évek közepén - mivel kinőtték már a régi kis fa klubházat - kezdeményezte egy állandó, kőből-téglából építendő klubház megvalósítását. Az 1935. szeptember 1.-i egyesületi ülésen a BYC tagsága az ügy mellé állt és valóban megindult a szervezés. Kezdték keresni a támogatókat, - terveik szerint 10.000 pengőt kellett összegyűjteniük - valamint Klubházépítési Kölesönkötvény kibocsátásával is igyekeztek további pénzeszközökhöz jutni.

Az engedély megadásánál elkövetett kis elírás azonban szembe fordította a nagy hatalmú Benedek-renddel. Évekig tartó harcába került, amíg az új klubház építési engedélyét megkapták. Végül is 1943-ra készült el a klubház, amelynek avatóbeszé-

A BYC új klubháza (1943)

P. Nagy Sándor családja körében 95. születésnapján

dét Peremartoni Nagy Sándor mondhatta el, július 4-én. A BYC tagsága birtokba vehette új otthonát, egészen 1947-ig folyt itt a mozgalmas egyesületi élet. Sok füredi tehetséges fiatal tanulhatott meg így vitorlázni, úszni, szerethette meg a vizet és ez a lendület - ha még oly sokszor törést is szenvedett - mind a mai napig kitart.

Peremartoni Nagy Sándor azonban nemcsak a vitorlázással foglalkozott; a háború befejezése után is tovább ontotta magából jobbító ötleteit, "bombázta" velük a pártszervezet, a Hazafias Népfront, a városi tanács illetékeseit. Dr. Pálffy Károly, a várossá vált Füred első tanácselnöke 1973-ban, díszes oklevéllel jutalmazta 90. születésnapja alkalmából. Ő azért továbbra sem lankadt, mindenkit barátsággal szólított meg, "öcsémezte" partnereit. Írásaiban mindezek dokumentumai kellő tisztelettel megőrizve elolvashatók. Olyan emberként szállt a sírba majdnem 96 évesen, akiről bizvást elmondhatjuk; nem élt hiába...

ROSTA SÁNDOR a Balatoni Regionális Intéző Bizottság elnöke:

Peremartoni Nagy Sándor az ötvenes-hatvanas, de még részben a hetvenes évek Füredének kedves, jellegzetes és ismert személyisége volt. Udvarias modorával, öltözködésével is kirítt kortársai közül. Mindig csokornyakkendőt viselt, elegáns volt, gáláns, főleg a hölgnem nagy tisztelője, bárhol megjelent, kézcsókkal köszöntötte őket és soha nem hagyta ki, hogy valami bókkal pecsételje meg találkozásukat.

Mivel világot látott ember volt, aki sokkal szegé-

nyebb, de sokkal gazdagabb országokban is járt; az ott felszedett tudást és tapasztalatot nem elsősorban saját céljaira, hanem Balatonfüred javára, a település régi fényének visszaszerzésére szánta. Ez volt tulajdonképpen ars poétikája.

Első találkozásunk még a Balatonfüreden tevékenykedő Megyei Idegenforgalmi Hivatalban történt, amikor ott Zákonyi Feri bátyám mellett dolgoztam. Emlékszem, azt a sokszor visszatérő elképzelését adta elő, amit annyira dédelgetett, hogy Balatonfüred partszakaszát minél inkább kelet felé kell tolni és a part megőrzésével, az így nyert területek hasznosításával és a panoráma kiteljesedésével Füred imázsát is emelni lehet.

Később, amikor már a hivatal vezetője, majd a Balatoni Intéző Bizottság titkára lettem, még sokszor megkeresett jobbító ötleteivel. Valahogy úgy éreztem, mintha fegyverként használva hozta volna magával aktuális, de mindig Füred javát szolgáló elképzelését. Ha olyan társaságra lelt, ahol támogatókat is remélt, elővette "fegyverét"...

Ma talán azt mondanánk Peremartoni Nagy Sándorról; igazi, hamisítatlan ötletgazda volt...

MESTERHÁZY FERENCNÉ, egykori járási főszolgabíró özvegye:

Peremartoni Nagy Sándort már súlyos betegen, szinte a halála előtti napokban is meglátogattam a kórházban. Számomra nagyon kedves ember volt, szerettük és tiszteltük egymást mi, számkivetettek a Balaton partján. Utolsó intelme ez volt; vigyázzatok a Balatonra, ne hagyjátok, hogy körbe építsék, mert ha a nádas megszűnik, meghal a Balaton is...
(A szerző megjegyzése: Amikor ezt a telefonbeszélgetést folytattam, az idős matróna betöltötte 97. életévét)

IFJ. ÁGOSTON PÉTER a Flóra-kertészet kertészet vezetőjének fia:

Eszmélő gyermekkoromtól ismertem a családot. Apám alkalmazottjuk - kertészük - volt a parti világlukban, a Flóra kertészetben. A hatalmas ház - számomra a gyerekeknek az volt - alsó szintjén, a szuterénban, a raktározó helyiségeken, pincéken kívül két lakás volt kialakítva, egyik a kertészé, másik a vincelléré. A háború előtt csak nyaranta, illetve időszakonként laktak a házban a tulajdonosok. Gyerekként mindig esemény volt Médy néni (a nagysá-

gos asszony) és az Úr érkezése. Mindig valami finomság kijárt ilyenkor. A ház asszonya a virágot különösen imádta, de mivel nem mindig a saját házukban szálltak meg, hanem az un. Szövetségi Üdülőben lévő lakrészükben (a mai Aranycsillag), 7-8 éves gyerekként nekem kellett a kertészetből nap, mint nap virágot vinni a szobájukba; ilyenkor is mindig jutalmat kaptam.

A háború előtti események részben összefolynak, saját huncutságaimra emlékszem, amelyeket büntetlenül úsztam meg.

Rémlik, hogy a villa felső emeletén, a műteremben gyakran voltak érdekes emberek, akiket művész úrnak neveztek. A Sándor bácsi parcellázásával a mai Munkácsy utca hátsó részén egy művészkolónia is kialakult, ahol többek között Zombory-Moldován és Fülöp szobrászművészek is laktak, közel az arácsi tisztáshoz.

A háborús években már 9-10 éves élenként figyelő fiú voltam. A front közeledtével a Sándor bácsi orosz tanult járni a Brázay-villába, ahol francia és lengyel menekültek is voltak, feltehetően egy oroszul kitűnően beszélő lengyel fogolytól vette az orosz nyelvleckéket. A több nyelven beszélő "öreg úrnak" okos felkészülése volt ez a majdani fronti állapotokra, ami később kitűnően kamatozódott is. Az oroszok bejövetelekor a Sándor bácsi tolmácsolása a ház népét és a környéket sok felesleges atrocitástól kímélte meg. Gyakran keresték és vitték is el tolmácsolni a katonai szervek.

A nagy ház alsó szuterén szintje a környék lakóival és menekültekkel zsúfolásig telt volt, a fiatal lányokat, asszonyokat a pincének egy szeparálható, almatároló részébe zárták el, de még így is kikormozva, öregasszonynak maszkírozva, mondván mert jönnek az oroszok. A lányok baj nélkül úszták meg nálunk a "felszabadulást", hála Sándor bácsi nyelvtudásának, patriarkális megjelenésének (fehér szakáll, fehér haj, kalap, zömök test, bot stb.).

Egyébként a front alatt a ház katonai tábor volt hosszú ideig, magyar katonatisztek is voltak elszállásolva, német teherautókkal telve az udvar. A Balatoni Zászlóalj a kert végében épített ki állásokat, a magyar légvédelmi tüzekek egy ütege a strandon és a BYC udvarán sokáig volt beásva, Somogy felől várva az oroszokat.

Sándor bácsi mindenkivel, minden nációval szót értett, harmóniát biztosított maga körül. A háború utáni években, - már jól túl a hatvanon - a Liliomban laktak, mert házáat, a kertészetet, szőlőjét államosították...

Majdnem kilencvenhat évet élt meg, halála pillanatáig dolgozva a környezetéért, a Balatonért és egy fillér nyugdíjat nem kapott.

A város tiszteleghetne emlékének azzal, hogy egy posztumusz díszpolgári címet adományoz neki és ismételten javasolni kellene, hogy az Aranyhíd-sétány első felét, amely a valamikori birtokán megy keresztül, nevezzük el róla Peremartoni-sétánynak...

DR. PÁLFFY KÁROLY, Balatonfüred város első tanácselnöke:

A várossá avatás után - érdeklődésemre - több olyan személyről kaptam tájékoztatást, akik szervezeteken kívül, öntevékenyen igyekeztek segíteni, tenni valamit Balatonfüredért. Első helyen Peremartoni Nagy Sándorról kaptam nagyon kedvező információkat, ezért felkerestem személyesen. Találkozásunk élményszerű volt, feltűnt sokoldalúsága, szerénysége és rendkívül magas intellektuális egyénisége. Dióhéjban megismertem hazai és nemzetközi téren folytatott szakmai munkájának néhány jelentős vonását. Nem vagyok illetékes ezek értékelésére, de azt felismertem, hogy a városfejlesztéssel kapcsolatosan hasznos segítőtárs lehet.

Itt jegyzem meg, hogy hosszú évek óta gyűjtötte a Balatonfüreddel kapcsolatos sajtó- és más dokumentumokat, fényképeket. Tanulmányozásra megkaptam tőle azt a két albumot, amit nagy gondnal, személyesen, naprakészen vezetett.

Ezek a dokumentumok sajnos nem válhattak teljes egészében a város javára, egyrészt mert bizonyos körben meghatározó személyek szkeptikusan fogadtak mindent, ami a megelőző időkkel - akár csak időben is - összefüggött. Másrészt éppen személyi összeütközések nem hagytak időt elképzeléseim megvalósításához.

Ennek ellenére igen jelentős segítséget kaptam a Tagore-sétány fájnak kiváltásához, így az előnevelt hársak helyett más - talajszerkezetnek és klimatikai viszonyoknak legjobban megfelelő - fafajták kiválasztásához, illetve az előzetes vizsgálatok elvégzéséhez. Rendkívül hasznos tanácsokat adott a környezetvédelmi szempontok figyelembe vételére. Sokat tanultam tőle és különösen meglepett - előrehaladott kora ellenére - megnyilvánuló frissessége. Nem vágyott babérokra és mindenben az igazság, a tények objektív megítélése vezette. Tőle tanultam, hogy a környezet megóvása mindig elsődleges, prioritást követel minden egyéni, vagy csoportérdek előtt.

Ebben az időben még nem volt városrendezési terv, de programszerű előkészítését már részben elvégeztük és nekem ebben a vonatkozásban volt igazán szükségem az értő, okos tanácsokra. Csak így tudtunk a tervező irodák elé követelményeket támasztani.

Sándor bácsi soha nem kért semmit, de boldog volt, ha véleményére igényt tartottam. Nagy veszteség volt, hogy már nem maradt időnk arra, hogy következetesen végig vigyük elképzeléseinket. Mégis - a kemény nyomás ellenére - két év építési tilalommal, tisztességes emberek megértő segítségével sikerült kivédeni a nyomást és megelőzni a legszebb területek tönkretételét. (...)

HALÁSZ TIBOR erdőmérnök:

Sándor bácsi már idős ember volt, amikor először találkoztam vele. Amikor megtudta, hogy én is erdőmérnök vagyok, nagyon kedvesen fogadott és ettől kezdve gyakran találkoztunk.

Már első alkalommal ámulatba ejtett gazdag élet-tapasztalata és az a hatalmas energia, amellyel még akkor is Balatonfüred szépítése, gazdagítása érdekében próbált tevékenykedni. Rengeteget mesélt életéről, a diák évekről, oroszországi szakmai élményeiről, fakeskedelmi tapasztalatairól, de talán legtöbbet a balatonfüredi évekről, az arácsi parti

rész feltöltéséről, a Yacht-klubról, a házában fenn-tartott "művésztelpről".

Engem természetesen a selmecbányai erdészeti akadémiai diákévek és az erdészettel kapcsolatos emlékei érdekelték legjobban. Nagy élmény volt a szemtanútól hallani a selmeci erdész-hagyományokról és végignézni Sándor bácsi fényképalbumait, egy letűnt világ relikviáit.

Peremartoni Nagy Sándor erdőmérnök igen sokat tett Balatonfüredért. Ahányszor elmegyek a Deák Ferenc utcai ház pókháló mintájú kerítése és az utca végén általa elhelyezett kőpad előtt, eszembe jut hajlott kis alakja és elgondolkodom azon, hogy mi minden befér egy hosszú és hasznos emberi életbe.

SIMON KÁROLY Balatonfüred első polgármestere:

A BYC (Balatoni Yacht Club) balatonfüredi osztályának és így telepének megalakítása Peremartoni Nagy Sándornak köszönhető. Tudomásom szerint 1925-ben alakult. Maga a BYC egyébként 1912-ben jött létre. Tudni kell, hogy a KMYC (Királyi Magyar Yacht Club) inkább az arisztokrácia és a nagypolgárság klubja volt, de ettől függetlenül a hazai vitorlás sportot nagy mértékben fejlesztette. 1936-ban megalakult a HYC (Hungaria Yacht Club), melyet egyrészt a KMYC-et otthagyo vállalkozói réteg és a nagykereskedők hozták létre. A BYC viszont a középosztályt és a kispénzüket célozta meg. Nekik köszönhető, hogy a vitorlázás társadalmi alapokra való széles körű elterjedését valóra váltották.

Édesapám is tagja volt a BYC-nek, sőt a klub működésének utolsó éveiben a választmányba is bekerült. Tőle tudtam, hogy 1926-ban a Tagoresétány keleti végénél - ahol Huszka Jenő szobra áll - építette meg Sanyi bácsi fából a klubházat és a hajótároló pajtát. Előtte egy fastég vezetett ki a vízre, ahová a vitorlásokat és csónakokat kikötötték.

A BYC az ő vezetése alatt eredményesen működött és megindult a fejlődés. 1935. szeptember 1-én megtartott közgyűlésen Sanyi bácsi betervezése alapján úgy döntött az összejövétel, hogy méltó klubházat kell építeni kőből! Ezért "Klubházépítési kölcsönkötvény" kibocsátását határozták el, évi 4%-os kamattal 10 éves időre. Apámtól örökségképpen ma is őrzöm ennek dokumentumát.

Az elhatározást tett követte és - bár csak nagyon hosszú huzavona után - 1943-ra elkészült az új klubház. Sajnos nem sokáig örülhetek neki a vitorlázók, mert a későbbiekben rendőrségi épület lett,

jelenleg az Esterházy-strandon belül, mint vendéglő üzemel...

Jó volt a klubban a hangulat, köszönhetően Sanyi bácsi mindenre kiterjedő figyelme vezetésének. Kiváló versenyzők nőttek fel itt; Kovács Béla, a telepi gyógyszeráró fia 11 magyar bajnokságot nyert, Fekete József és György, a füredi adójegyző fiai 3, illetve 6 bajnoksággal vették ki részüket, Tolnai László 13-szoros magyar, kétszeres district bajnok, aki az 1960-as római olimpián finn dinghy, 1968-ban Mexico-ban csillaghajó osztályban képviselte a magyar színeket. De folytathatjuk; Holényi Imre, a füredi főkertész fia 5-szörös magyar bajnok és a római olimpián repülő hollandi osztályban versenyzett. És, hogy a családnál maradjunk, Sanyi bácsi fia, ifj. P.Nagy Sándor is 6-szor volt magyar bajnok!

Jómagam is itt kezdtem el a versenyzést 1947-ben, kormányosom a tragikus mártírhaltalt Vaszary Gábor volt, sokat tanultam tőle... Vitorlástársaim voltak többek között; a jegyző fia Soós Miklós, a két Országgh-testvér, István és Attila, Lechner István.

Sajnos a Sanyi bácsi által vezetett szép idők véget értek; 1948-ban a kommunista hatalom minden civil szervezetet, egyesületet megszüntetett, így a BYC is megszűnt. Az ingatlant a hajókkal együtt a Kereskedelmi Bank vitorlázói kapták meg, akik akkor alakultak. De nem sokáig maradhattunk itt, mert 1950-ben a Belügy a klubházat a vizirendőrség számára vette igénybe... Mi, vitorlázók is költöttünk Tihanyba...

DR. SIBALSZKY ZOLTÁN nyugdíjas egyetemi tanár, szomszéd:

Sándor bácsit akkor ismertem meg, amikor 1941. nyarán megvettük Mészöly G. u. 10. számú nyaralónkat. Sándor bácsi ennek az un. művésztelepnek volt létrehozója és istápolója.

Sándor bácsiék az Esterházy-strand közelében laktak, de övük volt az arácsi vasútállomáshoz vezető úton fekvő villa is. Ebben akkor a Liliom-vendéglő működött, amelynek cigányzenéjét esténként hallgattuk a Mészöly G. utca végén.

Magam is a BYC-ben tanultam vitorlázni, a klub Macska nevű vitorlásán, 1947 nyarán. Mi képviseltük a BYC ifjúsági tagozatát. Az 50-es, 60-as években minden nyáron többször is meglátogattam Sándor bácsit, aki sokat mesélt ifjúkoráról és a Balatonnal kapcsolatos emlékeiről. Mindig térdnadrágban, csokor-nyakkendővel járt.

Elmondta, valamikor 1973 körül, hogy Sopronból az erdészeti egyetem rektorától levelet kapott;

jöjjön és vegye át rubin-diplomáját, a diploma 70 éves évfordulója alkalmából. Sándor bácsi Selmezbányán diplomázott 1903-ban, ennek lett a jogutódja a soproni egyetem. Ő megírta a rektornak, nem megy el, mert nem tarja érdemnek, hogy túlélte évfolyamtársait. Ezután a rektor és a dékán személyesen keresték fel Sándor bácsit Balatonfüreden és átadták neki a rubindiplomát...

Mesélte, hogy Hankó Bélával, aki szintén a közelben lakott és szintén túl volt a kilencvenen, versenyben vannak, ki él tovább. Tudomásom szerint Sándor bácsi nyerte a versenyt fél évvel...

Több kötetnyi visszaemlékezést írt - csak úgy, az íróasztalának - géppel. Ezeket mindig oda adta nekem elolvasni; nagyon érdekesek voltak. Az egyikben leírja, amikor először nyaraltak a Balatonnál, Szemesen és ott, akkori szokás szerint üres házat béreltek, minden szükséges holmit, - az ágyneműt is - Veszprémből vitték le szekéren. Mikor megérkeztek Tihanyrévbe, a komphoz, a révész megkérdezte; "Át akar menni az Úr? Mert akkor jelt adok, hozzák át a kompot" - "Mivel ad jelt?" - "Nappal füstoszloppal, este tűzoszloppal" volt a válasz. - "Egy oszlop, személy akar átmenni, két oszlop, szekér akar átmenni!" - "Aztán miből gyújt tüzet, hiszen itt nincs fa?" jött a következő kérdés - "Hát természetesen tehéntrágyából!"

A komp átjött a nyolc evezőssel, mellette hoztak egy nagyobb dereglyét, a hintó és a szekér számára, tele uszadékfával, az apátság részére. "Az Úr akar átmenni? Akkor csak megebédelünk, aztán lerakjuk ezt a fát és már mehetünk is" Sándor bácsi nem akart ennyit várni, ezért megjegyezte: - "Pedig én azt gondoltam, hogy a szántódi csárdában fognak megebédelni, a mellett az öt liter bor mellett, amit én fizetek maguknak" - "Ja, ha az Úrnak olyan sürgős, akkor mindjárt ledobáljuk a fát, aztán mehetünk!"

Különlegesen érdekes visszaemlékezés, amit Emlékeim a cári Oroszországból címmel írt. 1906 és 10 között egy német tulajdonú fakitermelő vállalatnál dolgozott a Baltikumban. Ebből idéznék néhány szemelvényt. Amikor a fatelepre először megérkezett és mindent megmutattak neki, megkérdezték, meg van-e elégedve? Nagyon is, de két kérdés van. Miért van revolver az éjjeli szekrény fiókjában és hol van az a helyiség, ahová a király is gyalog jár? A revolver a farkasok ellen van ott, a kérdéses helyiség pedig a telepen nincs! - volt a válasz. A deszkakerítés mellett akárhol le lehet az udvaron guggolni, de az ajtó melletti dorongokból egyet magával kell vinni az embernek, mert a disznók szaba-

don járnak és fölfalják, amit ön produkál...

Sándor bácsi Németországból fényképezőgépet vitt magával. Ezért be kellett utaznia Vlnába, fényképezőgép-viselési engedélyért a területi kormányzó nagyherceghez! Ehhez a bizalmatlansághoz tudni kell; azokban az években már forradalom zajlott Oroszországban, amivel a világon sokan rokonszenveztek, ugyanakkor gyilkosságok, bankrablások kísérték a történeteket, amire a cári udvar hihetetlen terrorral válaszolt. Hogy milyen volt a biztonsági helyzet, arra jellemző példát írt le Sanyi bácsi jegyzeteiben:

A cári család évente háromszor utazott Szentpétervárról a Krímbe üdülni. Ilyen alkalmakkor a közel 2000 km-es úton a sínek két oldalán tíz méterenként álltak szuronyt szegezve a katonák és három, teljesen egyforma vonat jött egymás után, lefüggönyözött ablakokkal. Nem lehetett tudni, melyik vonaton és melyik kocsiban utazik a cár és családja...

DR. KAPOSSY BÉLÁNÉ a Peremartoni család régi barátja:

Peremartoni Nagy Sándorról nagyon sok kedves emlékem van. A mikor 1947-ben Balatonfüredre költöztünk, a családot már ismertem Veszprémből és nagyon örültem, hogy Füreden van olyan ismerős, aki rögtön segítőkész volt az általános tájékozódásban. Javaslatára a férjem belépett a BYC-be, így a gyerekek a klub alattunk lévő stégjére járhattak fürdeni, ahol gyorsan szert tettek helybéli pajtásokra.

A folytatás már nem volt ilyen vidám; férjemet 1948-ban nyugdíjazták, de '49-ben már meg is vonták a nyugdíjat, s mivel semmilyen együttműködésre nem volt hajlandó a hatalommal, családfenntartásra csak a fizikai, azaz alkalmi munka maradt.

Ebben nyújtott önzetlen baráti segítséget Sándor. Szőlőjében a metszéstől kezdve igyekezett munkát adni férjemnek, aki az ő pincéjében sajátította el a vincelléri gyakorlatot, így aztán más szőlőkbe is szívesen hívták dolgozni Arácson, Csupakon. Gyümölcsszezonban a gyerekeknek is jutott feladat, például a meggyesedés. De legszívesebben Médi gyönyörű rózsakertjében segédkeztek, vagy hallgatták a szakszerű magyarázatokat a rózsafajtákról. Vonzó volt számukra Simaházy Laci bácsi sok érdekes elbeszélése is. Ő Peremartoniék állandó vendége volt, Füred akkori Schirillája és "ezoterikusa".

A nehéz időkben kecskét tartottunk mi is és Sándor is, mivel így tudtunk csak tejhez jutni. Minden új tudományunkat kicseréltük a kecske fejés és tartás területén, néha jókat derülve a magukat önálló-sítani akaró kecskék trükkjein.

Sándor rendkívül ambíciózus és szorgalmas ember volt, szinte fáradhatatlan, Már túl volt a kilencvenen, amikor egy látogatásom alkalmával azt mondta; annyi program van előttem, hogy száz évet kéne megéljek, de nem tudom, arra befejezném-e...

BARÓTI GÉZA újságíró (Magyar Nemzet, 1978.december 28.) Sándor bácsi. Nekrológ.

Most kaptuk a hírt, hogy balatonfüredi otthonában december 13-án elhunyt Peremartoni Nagy Sándor vasdiplomás erdőmérnök, Balatonfüred fejlesztésének fáradhatatlan harcosa. Legendás lokálpatrióta volt, a Balatonvidék örökös díszpolgára, bár e kitüntető címmel soha senki nem ajándékozta meg, mégis ő volt a balatoni titkok tudója és őrizője, a szelídszavú szőlősgazda, akinek barátságos otthona, baráti parolája mindig tárva volt mindenki számára, aki a Balatonért, elsősorban Füredért valamit tenni hajlandó volt.

Fiatal korától fogva szolgálta a Balatont, sohasem mellékesen, hanem az erdőmérnöki főhivatással egyenrangúan, megszállott szenvedéllyel, találékonysággal és hűséggel. Ezen elhivatott tevékenysége közben arról is megfeledkezett, hogy nyugdíjjogosultságot szerezzen magának, füredi matuzsálemként abból a darabka szőlőből élt, amelyet örökölt. Nem gondoskodott öreg napjairól,

P. Nagy Sándor sírja

mert Füredről és a Balatonról kellett gondoskodnia. Művészkolóniát és vitorlásklubot alapított, s bár látása az utóbbi években erősen megromlott, mindenről tájékozódott, mindenért aggódott, ami a Balatont jelenti. S közben ez a gazdag, küzdő élet olyan szerény volt, olyan halk és finom, mint egy vers egy Kisfaludy-kötetből. Füred nagy örege távozott az élők közül december derekán. Hamvait az arácsi temetőben helyezik örök nyugalomra.

ZÁRÓ SZAVAK:

Peremartoniék házát 1952-ben államosították, költöznie kellett a hétszobás lakásból, másfél szobába, a Liliom épületébe, ahová további öt családot is beköltöztettek. Emelt fővel vette tudomásul ezeket a sorscsapásokat, pedig idős korára tartalékolta vagyónát, - mivel nyugdíjas állása nem volt - ezért nyugdíjat sem kaphatott. Aki mecénás volt, az mecénás is maradt; mert abból, amije megmaradt, abból is a közjóra áldozott rengeteget. A róla szóló visszaemlékezésekből is kiderül, hogyan segített a nála még jobban rászorulókon, a rendszer idesorított számkivetetein.

Kilókra rúgó saját írásgyűjteményének dokumentumai, a vázolt életrajz és a megemlékezők bő köre és őszinte hangneme elénk varázsolja egy töretlen akaratú, igazáért végletekig harcoló füredi lokálpatrióta - Peremartoni Nagy Sándor - arcélét. Úgy érzem nem érdemtelen, ha írásomat egyik kedvenc versének utolsó versszakával zárom:

Áprily Lajos: SZERET AZ ERDŐ
(...)

S ha majd mélyebbre költözöm,
érezstelen rommá omoltan,
egy hang közléről súgja még:
Én is az erdő fája voltam.

Ezúton köszönjük meg a visszaemlékezőktől kapott érzelmekben és újdonságokban is gazdag anyagot - akik ezzel munkatársainkká is váltak.

Felhasznált irodalom:

- 1 Peremartoni Nagy Sándor: Életutam legfontosabb állomásai. (1883 - 1940) [Kézirat] Bfüred: szerző, 1973.
- 2 Peremartoni Nagy Sándor: Balatoni Művészkolónia Egyesület. [Kézirat] Bfüred: szerző, 1926. szeptember
- 3 Peremartoni Nagy Sándor: Balatoni Művészkolónia Egyesület. [Kézirat] Bfüred: szerző, 1926. szeptember
- 4 Peremartoni Nagy Sándor - Káldy Ferenc: Balatonfüredfürdő fejlesztésének problémái, különös tekintettel a kikötő és a vasútállomás elhelyezésére. Bfüred: szerzők, 1936. 18 p.
- 5 Peremartoni Nagy Sándor: Van-e jövője Balatonfürednek? Különlenyomat a Balatoni Kurírból] Bfüred: BIB, 1935. 12 p.
- 6 Peremartoni Nagy Sándor: "40 év..." emlékalbum. Kézirat Bfüred

Új könyvek

A 176. Anna-bál megvalósítása / készítette: Kiss Renáta. - Szombathely, 2002. [Szakdolgozat]

A Balaton bibliográfiája 2002 / összeállította: Egerszegi Zita, dr. Tarján Lászlóné. - Siófok, 2002.

Balaton és vidéke / szerző: Kovács András István. Budapest, 2002. - (Bor.kul.túra)

Balatonfüred múltja, jelene és jövője a turizmusban/ készítette: Kovács Krisztina. - Veszprém, 2003. - [Szakdolgozat]

A balatonfüredi gyerekek élete a két világháború között / készítette: Szücs Zsuzsanna. - Szekszárd, 2002. - [Szakdolgozat]

Balatoni Almanach/ szerkesztette: Ács Anna, Géczi János. - Veszprém, 2001.

Balatoni térképek: Avagy hogy örökítették meg a Balatont a római kortól napjainkig a kartográfusok? / szerkesztette dr. Csongrádi Jenőné. - Balatonfüred, 2002.- (Nők a Balatonért Egyesület Kiskönyvtára, 4.)

Keresztury Dezső és Balatonfüred / szerző: Matyikó Sebestyén József. - Balatonfüred, 2002. - (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 7.)

Lóczy Lajos emlékezete: Születésének 150. évfordulóján / összeállította: Nemerényi Antal. - Budapest – Piliscsaba, 2000.

Érsek Adrienn
könyvtáros

Hibajegyzék

Az eddig megjelent számokban sajnálatos módon néhány, pontosításra szoruló elírás jelent meg. Az alábbiakban a helyesbítéseket közöljük:

1. szám: 1. oldal: Tóth-Bencze Tamás
40. oldal: Tóth-Baranyi Antal
2. szám: 25. oldal: Csanádi György
36. oldal: Simon Zsigmond
3. szám: 19. oldal: a J 16/3-as sírjelnél
Somogyi Julianna
született 1826. szeptember 7.